

első írásos említése ugyanis »Nagyfalu« (1354), latinul »Magna villa Walachialis« (azaz Nagy-Oláh-falu), az író neve pedig románul »Kisfalu« (mic sat) – a kisfalusi ír tehát a nagyfaluról. Ez a szerzői játék pedig a Monarchia egyre kényesebb nemzetiségi kérdését a politika medréből, ha kódoltan is, az irodalom derűsebb mezejére helyezi át: a nagy palóc egy soknyelvű, többnemzetiségű, toleráns királyi Magyarország utópiáját vázolja fel.”⁵

A szerző figyelmes odahallgatása feltárja a szövegképződés történeti, ideológiai és imagológiai kontextusait, majd ezen keresztül a vizsgált Mikszáth-szövegek politikai tétjeit (ld. „egy soknyelvű, többnemzetiségű, toleráns királyi Magyarország utópiája”, etnikai és nemi sztereotípiák leleplezése stb.). A két szöveg tétjei mintha csak egymásban válhatnának igazán hallhatóvá, ami ennyiben a dekonstrukcionista használati létezés-koncepciót látszik igazolni. De valami egyéb is történik az idézett helyen: nem föltétlenül az elemzői jártasságok és stratégiák teszik hallhatóvá a hallhatót, hanem a hallottak és a hallottak általi megszólítotttság, az azoknak való kitettség, vagyis a megvendégelve lét ambivalens és zsigeri tapasztalata az, ami stimulálja és mozgásba hozza az értelmezői

jártasságokat. A következtetések szisztematikus levonását és sommázását követően azok a jártasságok, amelyek az eladdig rejtett tétek kihangosításában, felgöngyölítésében látszottak instrumentumszerűen és engedelmesen közreműködni, mintha megszöknének a felügyelhetőség alól, megszűnnének stratégiaszerűen viselkedni. A Szelistye nevével kapcsolatos, illetve a „Nagyfalu” nevében történő mikszáthi öntükröző játékokra vonatkozó utalások mintha már nem az instrumentális racionalitás jegyében képződnének, hanem átburjánóznak a tanulmány formális határain. Egy olyan kontrollálhatatlan tapasztalatról adnak számot, amely visszafele is kérdésessé teszi a jártasságok értelem felfejtésében játszott instrumentális szerepét. Maga az értelmező is vendéggé válik az odahallgatásban, ez pedig egy olyan tapasztalati többletet jelent az intertextualitás vizsgálatában, amit a jelenség értelmezéseiben nem érdemes szem elől téveszteni. Úgy tűnik, van valami a beszélgetésbe odahallgató harmadikként bevont, a beszélgetésről hírt adó, arról tanúskodó vendég szerepének tapasztalatiságában, ami nem írható le egyszerűen a szöveg használati létezésének fogalmával. Kányádi András kötete ennek az önértést megzavaró-stimuláló tapasztalatnak a sokszoros, bő évszázad magyar prózairodalmát átfogó tanúsítása.

⁵ Kányádi András: *i. m.* 48.

Serestély Zalán

Köpönyegbe burkolva. Gaal György öt évtizedes munkásságáról

Gaal György: *Shakespeare köpönyege. Angol–amerikai és összehasonlító irodalmi esszék, tanulmányok.* *Kriterion, Kvár 2018. 228 old.*

Albion – Amerika – Erdély – Románia. Több-tucatnyi tanulmány és esszé. Tájékoztatósi pontok és irányok a ma olvasója felé. Gaal György 2018-ban kiadott kötetének tájékoztatósi pontjai és irányai ezek. Bennünket, olvasókat vezetnek el a korábban szétszórtan megjelent, értelmező igényű szövegekhez.

A *Shakespeare köpönyege* főcímet viselő kötetet bevezető (szerzői?) ajánlás a cím magyarázatával indít. Akinek nem lenne egyértelmű, azt az ajánlás tájékoztatja arról a Dosztojevszkijnek tulajdonított mondásról, miszerint az orosz irodalom Gogol köpönyegéből bújt elő. Ezt az állítást gondolja tovább Gaal György címadó gesztusa,

Berki Tímea (1977) – irodalomtörténész, PhD, társult oktató, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, berkitimea@index.hu

amikor az angol-amerikai irodalmat ismertető és értelmező tanulmányaival indítva, kötetbe szervezi korábbi, folyóiratokban publikált írásait. Az orosz irodalomhoz hasonlóan az angol-amerikai irodalom is valakinek a köpönyegéből bújhatott ki, és ez nem más, mint Shakespeare, akinek életműve viszonyítási pontot jelenthetett a 19. század végének egyik új tudományága, az összehasonlító irodalom számára. Ezzel a magyarázattal már össze is kapcsolja és egy „köpönyeg” alá vonja a szerző a Shakespeare nevével fémjelzett angol és amerikai irodalmat, az összehasonlító irodalmat és a romániai komparatiztikát. Ezen témakörök szerint tagolódik tulajdonképpen a kötet tartalma is.

Az *Ajánlás* és *A kötetről* című járulékos szövegek a kiadvány mögött meghúzódó szerzői szándékról, a szerkesztés logikájáról árulkodnak. A többes szám első személyű ajánló, illetve a kötet végi egyes szám harmadik személyű elbeszélés elrejt, vagy ha nem rejt, de mindenképp távol tartja a szerzőt. Miért ez a távolságtartás vagy a „királyi többes” a kötetet keretező és értelmező szövegekben? Értelmezhető a szerzői szerénység gesztusaként vagy a tudományosság objektivitását fenntartó, de a szubjektivitást kizáró beszédmód ismérveként. Másfelől éppen a távolságtartás rendjén jelezheti azt az időbeli különbséget, amely az esszék, tanulmányok első megjelenése és e kötet között fennáll. Harmadrészt pedig jelentheti azt a „köpönyeget”, értsd irodalomtudományi nézőpontot, amely a szerző sajátja. Hogy ez mennyire így van, bizonyítja Gaal György korábbi tudományos érdeklődése, munkássága: az angol-magyar szakos hallgatóé, az angol, magyar és világirodalom tantárgyak liceumi tanáré, és nem utolsósorban a kolozsvári értelmiségé. Azé a kutató irodalomtudósé, aki angol nyelvtudásának köszönhetően akár kivételnek is tűnhetett az 1970–80-as évek Romániájának egyéb irodalmak, kultúrák és politikák felé tájékozódó közegeiben.

Szerzőnk már angol-magyar szakon tanuló egyetemi hallgató korában az olvasók elé lép, amikor egyik szemináriumi dolgozatát megjeleneti. Nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy

ezt a dolgozatot is beválogatja jelen kötetébe. Az 1969-ben napvilágot látott írás a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem diákságának többnyelvű, *Echinox* című folyóirata második évfolyamában olvasható. Az 1968-ban indult *Echinox* és a benne egy évvel később publikált, Walt Whitman születésének másfél százados évfordulójára írt megemlékezés perspektívájából kell visszatekinteni nekünk, olvasóknak arra az öt évtizedre, amelyet Gaal György életműve felölel. Bár a címlap hátoldalán megjelenített két sor utal erre az időintervallumra, e két sorral később foglalkozom, értelmezését mégsem itt, az ismertetés elején végzem el, hanem a végére hagyom, megfordítva a kötet logikáját. A kötet is erre a térben és időben történő elmozdulásra készlet. A szerzője/szerkesztője által kevésbé jelentősnek gondolt információk, amelyek legitimálják a 2018-as újraközlést, a kötet végére kerültek. A kötetbe szervezéssel az itt megjelenő tanulmányok elveszítik valamikori paratextusaikat. E veszteséget kárpótolják tehát azok a rövidebb-hosszabb magyarázó szövegek, amelyek az első megjelenés kontextusát próbálják megidézni. Miközben ez történik, olyan apró részletekre világítanak rá, amelyek részint a szerző szakmai és emberi tapasztalatai, részint irodalom-, kultúra-, társadalom- és politikatörténeti adalékok. Fontosság tekintetében a magyarázatok ugyanolyan értékkel bírnak, mint az újraközölt szövegek, hiszen általuk betekintést nyerünk egy tudományos pálya alakulásába, Gaal György irodalmi érdeklődésébe és tájékozódásának hogyanjába, tágabb értelemben pedig az elmúlt öt évtized irodalmi működésébe. Ezért ajánlom a kötet avatatlan olvasóinak, hogy a fejezetek végeztével ne lapozzanak tovább ezeken a részekben, hanem időzzenek el itt. Egy kísérlet erejéig tekintsek a végét az elejének. Már csak azért is, mert névmutató, képek és a legutolsó oldalon rövid szerzői életrajz teszi teljessé a kiadványt.

Az emberi tekintet (balról jobbra, fentről lefelé történő) mozgását követő olvasás a borítótól, azaz Shakespeare bekeretezett képmásától és e kötet paratextuális elemeitől vezetne el annak hátsó borítóján található másik borítóig, az Összehasonlító

Irodalomtörténelmi Lapok címlapjáig. Címlaptól címlapig terjed e nyitva hagyott, de három fejezetre osztott, 228 oldalas történet. Az angol nemzeti génusztól a nemzeteket egyenértékűnek tekintő, többnyelvű irodalmi vállalkozásig. Azokat a kérdésköröket tartalmazzák, amelyek Gaal György tudományos érdeklődésének középpontjába kerültek akár egyetemi tanulmányai során, akár a későbbiekben: az angol főszakos, magyar mellékszakos egyetemi hallgató első publikációitól az 1970–80-as évek foglalatosságain át az 1989-es változások hozta lehetőségekig.

Az első fejezet az angol és amerikai irodalmat és a köztük létező kapcsolatokat tárgyalja. Ez az egyetlen fejezet, amely metaforikus címekeket használ, a tartalomjegyzékben csak ezeket közli – feltehetően a tárgyalt kérdések irodalmiságát hangsúlyozandó. A metaforikus, költői címekektől pontosítanak, eligazítanak. Az angol költészet századait a „tenger és alkonyég között” ismerhetjük meg. Ez a szöveg és az amerikai költészet nemzedékeit és korszakait vizsgáló *Hallom Amerika dalát* az, amely nélkülözi a filológiai jegyzetapparátust, és nem tünteti fel a használt könyvészetet. Tudományos igényű dolgozat esetében ez fölöttébb furcsa lehet, mégsem róhatjuk fel a szerzőnek ezek hiányát, hiszen éppen az imént hivatkozott *A kötettről* írásban találunk erre magyarázatot: az angol és amerikai költészetet átfogóan és általánosabban ismertető szövegek egy-egy költészeti antológia előljáró szövegei, amelyek inkább e költészetek népszerűsítésére vagy az irántuk érdeklődő olvasók tájékoztatására szolgáltak első megjelenésük idején.

A Shakespeare-szonettek rejtélyei nyomába ered az a tanulmány, amely az életmű e darabját részletesebben vizsgálva számot vet annak kiadástörténeti talányaival és megfejtési kísérleteivel. A szerző tájékozottságának jele az angol nyelvű irodalomtörténeti szakirodalom használata, és érdeme, hogy magyar nyelvű olvasóira is tekintettel van, amikor zárásként a magyar Shakespeare-fordítások történetét is vázolja. Az angol és magyar nyelvű irodalmak illetén összekapcsolását a

szerző érdeklődésén kívül szintén a tanulmány létrejöttének körülménye magyarázza. Gaal György a Kriterion Könyvkiadó Horizont sorozata számára válogat egy kötetre valót a magyarra fordított Shakespeare-szonettek közül, amelynek kiadása az 1980-as évek vége és az 1990-es évek kezdete történelmi, politikai és irodalompolitikai változásai miatt késett.

Ralph Waldo Emerson és Walt Whitman munkássága külön értekezések tárgya, amelyekben az életrajzi adatok ismertetésén túl, Emerson esetében az újító, Whitman esetében pedig az észrevétlen, figyelmen kívül maradt alkotó kerül előtérbe.

Melville *Moby Dick*jének értelmezése zárja az angol-amerikai irodalomról szóló fejezetet. Az egykötönyves íróként számon tartott Melville irodalmi próbálkozásait követhetjük nyomon ebben a tanulmányban, és megismerhetjük azt a hanyatlástörténetet, amely a zeneisége és érzésvilága miatt szimfóniának tekintett *Moby Dick* vagy *Fehér bálna* sikerét követte angol és magyar nyelvterületen egyaránt.

Az összehasonlító irodalom első fóruma önálló fejezetet kap Gaal György kötetében. Tárgya az 1877-től 1888-ig működő, Kolozsvárt kiadott Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok című folyóirat. A fejezet szövegei a lapot szerkesztő értelmiségiek, Meltzl Hugó és Brassai Sámuel életpályá-ismertetőivel és a vállalkozásban betöltött szerepével foglalkoznak, miközben hangsúlyozzák az új irodalomtudományként jelentkező összehasonlító irodalom egyediségét és jelentőségét világirodalmi tekintetben is. Az úttörő vállalkozás angolszász vonatkozásairól is képet kaphatunk ebben a fejezetben, ugyanúgy, mint a kuriózumnak tekintett többnyelvű, magyar nyelvterületen szerkesztett, de a világ több földrészen élő munkatársi csoportot mozgósító lap új kiadásáról, amely 2002-ben jelent meg Horst Fassel gondozásában. A fiatal Meltzl Hugó zsenialitása és tájékozódása egészült ki az idős egyetemi kolléga, Brassai Sámuel nyitottságával, új iránti érzékenységgel, hogy együttműködésük 1877 és 1880 között a világba való kitekintést szolgálja. A fejezet szövegei

néhol redundánsak, de ez a kötetbe szervezés következménye, hiszen a Meltzl Hugóval foglalkozó rész a szerző egyik első, 1969-es dolgozatának a továbbgondolása, és a jövő irodalomtudományával foglalkozó résszel együtt a Kritérium által 1975-ben kiadott *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok* c. kötet, szövegválogatás bevezető tanulmányát képezte. A Brassaival, az angolszász vonatkozásokkal és a 19. századi folyóirat új kiadásával Gaal György az előbb említett kötet megjelenése után foglalkozik. Ez az érdeklődése jelzi, hogy nem csupán egy szövegválogatás erejéig volt érdekes számára ez a téma, mi több, a 2000-es évek derekáig az általa összeállított kötet volt az egyetlen, amely erre a jelentős vállalkozásra felhívta a figyelmet. Szükség volt erre a válogatásra, mint ahogy szükség volt az új kiadásra, mivel kis példányszámú folyóiratról lévén szó egyetlen könyvtár sem őrzi a teljes sorozatot. A szerző által felsorolt intézmények között nem szerepel a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, amelyben szintén megtalálható a folyóirat majdnem összes lapszáma a Gaal György által említett kolozsvári és külföldi könyvgyűjtemények mellett.

A kötet utolsó fejezetét a *Lexikonba gyűjtött adatok* teszik ki. Ezek az adatok nem egyszerű adattárak, hanem történeti igényű áttekintések. A *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* számára készültek. Balogh Edgár és Dávid Gyula főszerkesztők kérték fel a szerzőt, komparatisztikai érdeklődését ismerve. Két tanulmány került ebbe a fejezetbe, az egyik a komparatistika helyét jelöli ki a romániai magyar irodalomtudományban, a másik a román–magyar irodalmi kapcsolatok alakulását tekinti át 1918-tól az 1990-es évek közepéig. A romániai magyar irodalom útkeresésének történeteként is tekinthető az az igény és/vagy követelmény, amely a kapcsolatkeresés, majd az egymás kölcsönös megértése ideológiájába helyezte a magyar és román irodalom viszonyát. Ez a viszony 1918 előtt is antropológiai jellegű volt, a fordítások általi megismerés és megértés elvét működtette, amely elv nem változott a későbbiekben sem, hanem a hivatalos állami kultúrpolitika részévé vált.

Angol–magyar, román–magyar és további 19. századi nemzeti irodalmak vagy etnikumok kulturái, kapcsolatai foglalkoztatták tehát Gaal Györgyöt, miközben szülővárosa egyik legjelentősebb vállalkozását is szíve ügyének tekintette. Az angol nyelvű irodalmak, az összehasonlító irodalomtudomány, de a romániai komparatistika is azon területek közé tartozik, amelyek az utóbbi öt évtizedben végigkísérték Gaal György tudományos pályáját.

A fejezetek közötti laza kapcsolat, illetve a szövegek létrejöttét befolyásoló tényezők, közegek és elvárások a kötetbe szerkesztés ellenében munkálnak olyan értelemben, hogy filológiai szempontból nem sikerül egységesíteni a beválogatott tanulmányokat. A műfaji változatosság eredménye is talán, hogy némely szövegből hiányoznak a lábjegyzetek, néhol találunk könyvészetet, máshol semmi utalás nem jelzi a forrásokat, a felhasznált másodlagos irodalmat. Ellenben ha az ismertető elején jelzett befogadói stratégiát alkalmazzuk, és a kötet végére is figyelünk, akkor az egységesség és homogenitás hiánya kevésbé zavaró. Gaal György életpályája utóbbi öt évtizedének legjavából válogatott egy kötetnyit, és nem véletlenül éppen 2018-ban tette ezt: kötetével nemcsak olvasóit, hanem önmagát is megajándékozta. Itt idézem azt a két sort, amelyre az ismertető elején utaltam: „megjelent a szerző 70. születésnapján, irodalmi munkássága 50. évfordulóján.” Közhely, hogy legszebb ajándék a könyv, mégis e szerzői gesztus kijózanító erővel bír. Gaal György saját munkásságának jubileumát és születésnapját nem önmaga, hanem olvasói irányába tett gesztusként élte meg. E kerek évfordulók az ünnepi alkalmon túl azzal is szembesítenek, hogy nagyon fiatalon, alig húszévesen már szakmailag helytálló és évtizedekkel később is vállalható tudományos megnyilatkozások szerzőjével van dolgunk Gaal György személyében, lankadhatatlan energiája, újabb meg újabb kötetei pedig legalább most, az ünnepi kötet rendjén főhajtásra készítenek.

Berki Tímea